

King Gordogan

Radovan Ivšić
Croatian P.E.N. Centre & Allan Graubard and
the Rorschach Company, New York, 1997.

Ako poštar uvijek zvoni dva puta, bez obzira stoje li iza vrata hard-looveri u doba ekonomske krize rabijatni Jack Nicholson i smjerna mu Jessica Lang, onda se za jednog od kazališnih luđaka-kraljeva XX. stoljeća bez dvojbe može reći da puca

triput. Ivšićev *Kralj Gordogan* i kao dramski tekst u obliku čistog nadrealističkog pisma za nastanka 1943. u Pavelićevu Zagrebu - možda u nekom podrumu, mansardi ili krečani na periferiji grada daleko od budnih očiju ustaške "Spremnosti" i za redarstvenoga sata kad noći bijahu duge za rad i kratke za bdjenja - i kao scenski uprizorena kult-predstava osamdesetih u ITD-u, kad se prešućeni i odsutni hrvatski/francuski nadrealistički meštar iznova čita u svjetlu razotkrivajuće subverzije iskonskog diskursa sna i ludila, očito da je trebao proći sve zakučaste putove svoga dvostrukog života da bi kao *Gordogan* posmicao sva stabla na pozornici Ohio Theatra u New Yorku, u Wooster Streetu 66, krajem veljače 1997. godine.

Put do američkog izdanja, točnije američke inačice engleskoga prijevoda Allana Graubarda, išao je začudnom stazom neizvjesnosti, možda čak i svjesne bizarnosti da se upravo prigodom 59. Svjetskog P.E.N. kongresa u Dubrovniku 1993. godine tiska među inim publikacijama i *Kralj Gordogan*. Tekst je na engleski preveo Roger Cardinal. Kako P.E.N.-ove publikacije uglavnom završavaju u koševima slavističkih seminara ili (kojeg li čuda?) na policama knjižnica istih tih seminara, bilo je za očekivati da će tamo nekog hrvatskog "bretonista", pa makar mu pogovor pisala i supruga Annie le Brun o kojoj prosječni seminarist zna da je dotična dama ispisala gotovo cijelu biblioteku tekstova na temu Markiza de Sadea, uredno pospremiti u mrak kataložnih listića. Ali, netko ipak u svijetu čita što se na engleskome piše i u P.E.N.-ovim knjižnicama. I tako je otkriven Ivšić i njegov *Gordogan* po treći put. Ako izostavimo okolnosti u kojima je napisan - ozračje neposrednog U-totalitarizma u rodnom gradu autora 1943. godine - valja dodati da je zapravo prvo otkrivanje dramskog naboja Ivšićeva teatra uprizoreno 1971. godine kad ga izvodi Théâtre forain u dvorcu La Coste, premda je još 1956. *Gordogan* izveden u francuskome prijevodu na Francuskome radiju pod umjetničkim vodstvom redatelja Alaina Trutata, a tekst je 1968. godine objavljen u prijevodu pod naslovom *La Roi Gordogane*.

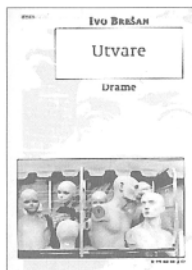
Kao što je mnogima poznato, hrvatski pohod Ivšićeva paradigmatičkog teksta na publiku staru i mladu otpočinje 1975. objavljivanjem u hrvatskome izvorniku u časopisu Prolog, br. 26. O predstavi se zna sve. I o redovima za ulaznice ispred Studentskog centra. Treći "metak" na pozornici njujorkškog Sohoa dolazi, dakle, nakon cijelog začaranoga kruga prihvaćanja i odbijanja dramskog teksta koji radikalnije od Jarryjeva *Kralja Ubua* dovodi nadrealističko kazalište do čistog znaka apsurdna i angažmana, premda ga s Beckettom i angažiranima ne povezuje ništa osim strasti za književnim pokretom, tom baštinom avangarde u neprestanom potvrđivanju, nijekanju i prosvjedu. Ivšićev je *Gordogan* preživio i nadživio nadrealizam i njegove ekscesne igre s jezikom vlasti zato što u radikalnom porivu povratka jezika svjesnog ludila samom sebi ispisuje kritičku povijest totalitarnog zla s osmijehom na usnama. Zato je i pre-

poznat na kraju stoljeća u multikulturalnom New Yorku. Ali ne samo zato. Prepoznat je i zbog proklete činjenice da je pisac tamo s nekog balkanskog, vukojebinskog "otoka strave i užasa", da mu izvori i podrijetlo sežu dublje od salonskih pariških orgija jezika, i da baš zato *Gordogan*, kako i sam Graubard piše u pogovoru knjige (*Some pertinent thoughts...*), iako nije izričito "politička drama", već kritika političke tiranije i drama poetske evokacije nemogućnosti ljubavi u svijetu totalitarnog zla što pokreće kotače povijesti u pustolovinu s onu stranu moralnih zakona, i da, naposljetku, savršeno umjetnički prikazuje uzvišenu neprikazivost Levijatana s Balkana, tog monstruma "kraja povijesti" iz apsolutno druge perspektive od one Fukuyame, pa čak i Huntingtona.

D.J.R. Bruckner u tekstu za New York Times, 26. veljače 1997. nakon predstave Rorschach grupe u Ohio Theatru (*Powerless to Stop An Infernal Machine*) konstatira upravo tu dvojnost *Gordogana* kao drame trijumfirajuća zla i kao drame nadrealističke klasike u kojoj se više ne može precizno razgraničiti tragedija od farse, groteske i ciničke crnohumorne drame. Pa ipak to Ivšića neće u očima američkih kritičara približiti postmodernizmu. Njegov subverzivni jezik ga čuva od takvog otklizavanja u prostore fluidnih metafora lagodnosti i igre. Ako je vjerovati kritičaru, očito da je redateljska strategija Andrew Franka u izvedbi bila strogo određena koncentracijom pozornosti na bit jezika kojim likovi mahniha kralja-uzurpatora, ubojice svih dvorjana (i šire) sve do lude, govore publici koja ne mora ništa znati o totalitarizmu i ratu na prostorima bivše Juge da bi shvatila kako je Gordogan univerzalna metafora akumulacije zla XX. stoljeća. Gordogan nikad nije mogao ni mirisati na balkanski ili ne daj Bože mitoteleuropski miris krvi, rekli bi zgroženi malograđani, ali je smrdio na zločin do neba. Razigrani diskurzivni krug smrti u knjizi i u predstavi doveden je do paralogičkog svršetka. Graubardova interpretacija, uz Annie le Brunovu i Mrkonjićevu (čiji su tekstovi pretiskani i prevedeni na američki engleski iz knjige Radovan Ivšić, *Teatar*, Cekade, Zagreb, 1978.), slijedi strukturalnu potku igre protiv ideološkičnosti zla. I Frankova režija i Graubardovo čitanje pronalaze u *Gordoganu* jedinstvenost dramskog teksta koji je sve i ništa odjednom: komedija, fantazija, histerija, vic, okrutnost. Treće uskrnuće najmahnitijeg kralja nad kraljevima kao američkog *Gordoguna* možda neće donijeti ništa novo u prepoznavanju činjenice da je Radovan Ivšić stvorio dramsku metaforu fin de siecla mnogo uzvišenijim i naivnijim jezikom od svojih slavni nadrealističkih, apsurdnih i angažiranih suvremenika. Kao metafora *Gordogan* je univerzalni znak duha vremena. Kao dramski tekst izazov za redateljsku imaginaciju. Kao *Gordogan* ne samo semantički prijestup sa svrhom koja pogađa cilj i sveudilj njujorkških avenija tmine - od crnoga Bronxa do bjelačkog Wall Streeta - zato što pogađa dvosmislo jezika koji se opire svakoj redukciji. To je Ivšićeva baština za budućnost. Jest da je crna, ali tko još baštini gleda u zube.

Recimo, korektnosti radi, da su *Gordogana* pred godinu dana premijerno izveli u režiji Andrew Franka sljedeći glumci: Christy Baron (Bijela), Jason Howard (Dvorski čupač očiju, Treći seljak), Fiona Jones (Prvi seljak), Patrizia Litzen (Glasnik), Neil Maffin (Kralj Gordogan), Caroline Mc Gee (Papiga), Daniel Reinisch (Luna), Mitchell Riggs (Tibetica), John Gould Rubin (Luda), Krista Ruhe (Ptica), Alexander Yannis Stephano (Dvorski rezač ušiju, Drugi seljak), Jonathan Uffelman (Tinatin) i Shea Whigham (Odan).

Gordogan živi dalje.
"Krr! And I'm still alive."
ŽARKO PAIĆ

Utvare

Ivo Brešan
Znanje, Zagreb, 1997., biblioteka ITD, urednica
Ana Lederer

Nakladnička kuća Znanje objavila je u svojoj biblioteci ITD novu knjigu drama hrvatskog pisca Ive Brešana. U knjizi su tiskane tri drame, od kojih je jedna već izvedena, a dvije se sada prvi put predstavljaju našoj javnosti, prije njihovih praižvedbi u

kazalištu, iako su izvedbe obje drame već najavljene. U knjizi se nalaze dramski tekstovi *Kratki kurs dugog propadanja*, *Utvare* i *Nihilist iz Vele Mlake*.

Kratki kurs dugog propadanja ustvari su četiri jednočinke povezane istom temom: propadanje i uzroci propadanja socijalizma na našem tlu. Naslov je parafraza nekad čuvenog komunističkog spisa *Kratki kurs S.K.P.b-a*. Tekst je izveden ujesen 1991. na daskama Dramskog kazališta Gavella u režiji Marina Carića, baš u trenutku kad se socijalizam oprštao od nas. Brešan je svakako jedan od pisaca koji mu je svojim pisanjem pomogao da ode.

Prva jednočinka, *Mastodont*, govori o gluposti koja je zahvatila cijeli bivši državni aparat, može se reći ne samo zahvatila, nego i bila njegova osnova. Za primjer je izabrana Služba Unutrašnjih Poslova (SUP), tj. milicija. U manjem dalmatinskom mjestu gdje su smještene radnje ostalih jednočinki, načelnik SUP-a uz pomoć agenta u civilu, "općinskog špijuna", slijedi, progoni i uhićuje nizozemskog znanstvenika, koji zajedno s domaćim gimnazijskim profesorom pokušava iz zemlje izvaditi i konzervirati kljovu mastodonta. Znanstvenik i profesor bivaju osumnjičeni za špijuniranje vojnih objekata. Očekivan preokret, zabuna je uočena, ali za jednog načelnika prekasno. Jedna mala gogoljača, kako su neki pisci nekoć i podnaslovili svoje komade. Je li nešto više od toga, ostaje otvoreno pitanje.

Autodenuncijacija, druga jednočinka, također nas podsjeća na već poznate literarne uzorke, ovaj put češke. Sitnog knjigovođu prilikom nedjeljne šetnje gradskim korzom mrko su pogledala tri lokalna politička moćnika: predsjednik općine, načelnik SUP-a i sekretar komiteta Partije, pa se jadnik, vrativši se kući, uz ženinu pomoć pokušava prisjetiti svih situacija u kojima je mogao nešto lanuti ili možda samo čuti razgovore uperene protiv vlasti. Naime, žena ga je nagovorila da sam sastavi autodenuncijaciju, kako bi preduhitrio svoje uhićenje. Na knjigovođinim vratima doista zvoni predstavnik vlasti, međutim, ne da ga uhiti, već da ga obavijesti da je predložen za odlikovanje ordenom zasluga za rad. Više šala nego dramski komad.

Treća jednočinka stvarno je samo jedna skica. *Kako je drug Jere Pičak isključen iz Saveza komunista* opis je partijskog sastanka u Mjesnoj zajednici, kamo je stigla okružnica Centralnog komiteta, da se iz Partije imaju odstraniti svi oni koji su "neaktivni i ne pridonose razvoju socijalističkih samoupravnih odnosa". Partijski aktiv ove Mjesne zajednice sastavljen je isključivo od vremenih ljudi, umirovljenika i kućanica, naime, jedino oni dolaze na sastanke. Ovi priprosti ljudi uopće ne razumiju takvu direktivu, ali budući da se boje ustvrditi kako kod njih nema takvih, da ne ispadnu neozbiljni, isključe iz Saveza komunista izvjesnog Jeru Pičaka koji je član Komunističke partije još od tridesetih godina ovog stoljeća, osamdesetogodišnjaka senilnog i potpuno gluhog. Jere Pičak i sam, ne čuvši o čemu se radi, diže ruku i glasa za svoje vlastito isključenje. Formalizam, okoštale institucije, gerontologija sustava, poručuje nam pisac.

Četvrta jednočinka, *Egzekutor*, djelomično izlazi iz grotesknog ozračja prethodna tri. Opet smo među starcima. U staračkom domu, prilikom zajedničkog gledanja na televiziji neke partijske proslave, jedan starac, vrlo slabo cijenjen od ostalih, bivši alkoholičar i lumpenproleter, tvrdi da je na ekranu prepoznao svog starog ratnog komandanta. Kako mu od nazočnih staraca nitko ne vjeruje da je bio u partizanima, a još ga i ismijavaju, Čoka, tako se zove taj nepriznati junak revolucije, počinje u transu pričati o svojim pothvatima i hvatiti se specijalnim zadacima koje je imao u ratu. On je, naime, bio egzekutor i ubijao je zarobljene neprijateljske vojnike iz svog revolvera hici-ma u potiljak, a poslije rata bavio se egzekucijama mještana koji su bili nepoćudni komunističkoj vlasti. Stravični zločini postaju ponovno elementi

fantastike. Zločin na kojem je počivao režim postaje bajka i odlazi u bajku iz koje je i stigao. Komad stvarne dramske snage i gorkog okusa teatra apsurdna, dominira među ove četiri jednočinke.

Nihilist iz Vele Mlake, tekst nagrađen prestižnom nagradom Marin Držić, komedija je u 5 činova. U prošlom režimu Ivo je Brešan nerijetko bio apostrofiran i kritiziran da promiče ideje anarhizma i nihilizma, ili, da konkretno citiram jednog odgovornog druga iz negdašnjih centralnih komiteta: "Brešan izražava sitno buržoasku filozofiju izgubljenog intelektualca nemoćnoga da se snađe i obrani od surove zbilje." Sada je Brešan slično lice, jednog anarhista i nihilista, doveo pred nas u osvit novog režima, učinio ga je glavnim junakom nove komedije, te pokazao za njegove svjetonazore mnogo simpatija. Nihilist iz Vele Mlake je čudak s bizarnim imenom Mikojan (Miki), koje je dobio od oca, uvjerenog Staljinista. On nije nihilist u nekom filozofskom smislu, nego "osoba koja u najmanju ruku živi originalno, neobično i protivno svim društvenim konvencijama".

Radnja komada opet se događa u Brešanu dobro poznatom ambijentu juga, gdje se okupila obitelj radi dogovora o podjeli nekoć im nacionaliziranog imanja, na kojem je sada izgrađen veliki ugostiteljski kompleks. Njušeći veliku materijalnu dobit skupili su se razni ljudi s koca i konopca, bliža i daljnja rodbina: ostarjeli partizani, ustaše iz Argentine, bivši pripadnici Vehrmahta, sadašnji gradonačelnik, pripadnik vladajuće garniture i budući iz oporbe, klerici, kurve, mladi hrvatski desničari, pohlepni strani biznismeni, odvjetnici skloni kriminalu, alkoholičari s programom društvenog preporoda, cijela galerija vrlo osobenih tipova na rubu karikature. Komad počinje svečanom ručkom na kojem bi se trebala dogoditi povijesna pomirba, a svršava lažnim sprovodom našeg nihilista, preljeva se u prave scene *commedie dell'arte*, dakle u moralističko-didaktičku sferu s porukama o dobru i zlu, o smislu i besmislu života.

Najzanimljiviji mi se ipak čini treći tekst, *Utvare*. Takvog mišljenja bila je očigledno i urednica izdanja Ana Lederer budući da je cijelu knjigu tako nazvala. Brešan je *Utvare* podnaslovio kao *dramske transmutacije u 15 scena*. Evo najprije o čemu se radi. Izvjesnom primarijusu, psihijatru dr. Bakotiću, a psihijatri su se neobično umiješali u našu najnoviju povijest, pala je na um morbidna ideja da svoje pacijente liječi nekom vrstom psihodrame. To bi bilo još u okviru psihijatrijskog tretmana, ali morbidnost proističe iz sljedećeg: on im dijeli uloge uglavnom iz hrvatske povijesti. Pacijenti su mu svi traumatizirani bivšim režimom: ili su dugo batinani u zatvorima pa su se sklonili u ludilo ili ludnicu, ili su u ovo novo vrijeme koje nailazi zabrinuti za svoje ponašanje i ponašanje svojih bližnjih, ili su alkoholičari koji u alkoholu pokušavaju utopiti sjećanja i vlastitu savjest. Dr. Bakotić im je prema njihovim povijestima bolesti odredio i osobe koje trebaju tumačiti. Jedan je knez Domagoj, druga je Katarina Zrinski, treći je važan partizanski oficir. Da bi psihodrama mogla funkcionirati, doktor je i svoje suradnike liječnike i medicinsko osoblje upregnuo u taj posao, pa i oni glume, netko Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana, netko kneginju Istanu i vojvodu Rasmira, a netko opet njemačke oficire, ustaše ili partizane. I sam doktor Bakotić poduhvatio se nekih uloga, dok mu se od svega ne pomuti mozak i umisli si da je Vladimir Ilić Lenjin. Kako se uz ovu terapiju u mjestu odvija i stvarni događaji, a to je odlazak jugovojске iz dotičnog grada, to su se sva ta lica, sva ta razna stoljeća, sva ta raznorodna zbivanja potpuno pomiješala i nastala je neviđena zbrka.

Tako se Brešan našao na njemu tako dragom terenu teatra u teatru i teatralizacije svekolikog zbivanja, iskušano u već nekoliko prijašnjih djela. Produkt je neobično relativizirana povijest. Hrvati su dosad, kao i svi mali narodi, imali veliko povjerenje u povijest, često su posizali za povijesnim komadima ili bar komadima o povijesti. Povijesni komadi su nam bili učionica narodne samosvijesti, škola domoljublja, utočište i bijeg od ružne i nepovoljne zbilje ili pak kritično preispitivanje nekih povijesnih događaja i ličnosti, mijenjanja uvriježenih dogmi i rušenje dotadašnjih svetinja ili ratovanja s predrasudama. Imali smo povijesnu dramu i kao denuncijaciju suvremenosti. Ali malo kada je povijest kod nas tretirana potpuno kao fantastika. Stvarnost postaje ludnica, a ludnica stvarnost, gomilaju se situacije na samoj granici apsurdna i zbivanje leti u nestvornost. O našoj povijesti još nije napisan hrvatski Kralj Ubu. ŽELIMIR OREŠKOVIĆ

Četiri drame

Lada Kaštelan
Nakladni zavod Matice Hrvatske

Tek koji tjedan nakon praižvedbe drame *Giga i njezini* u HNK Zagreb (11. ožujka 1997.) knjiga *Četiri drame* Lade Kaštelan u izdanju Nakladnog zavoda Matice Hrvatske, a u biblioteci *Prva čitaća proba* (urednica Ana Lederer, ujedno autorica pogovora) bila je u zagrebačkim

knjižarama. U njoj su predstavljene originalne drame Kaštelanove koje su sve u razdoblju 1980. - 1997. postavljene (neke i po više puta) u hrvatskim kazalištima. (Posljednje dvije, *Posljednja karika* i *Giga i njezini* i nagrađivane visokim državnim nagradama.) Knjiga je opremljena glavnim podacima o praižvedbama, te osnovnim podacima o ostalim izvedbama (uz napomenu da je tekst *Giga i njezini* na repertoaru HNK Zagreb, što je u vrijeme izlaska knjige već preraslo u gotovu scensku činjenicu). Tako prva knjiga nove biblioteke "Prva čitaća proba" ima već na toj razini izraz istinske kazališne knjige u kojoj se osim portretiranja autorice i njezinog dramskog pisma, zrcali i ono scensko vrijeme koje je obasjano reflektorima, ispraćeno aplauzima i ukoričeno kazališnim kritikama. Zato će onome tko se sjeća tih predstava zasigurno biti zanimljivo uzeti u ruke *Četiri drame* Lade Kaštelan. No, isto tako sam sigurna da će i letimičan pogled na replike izazvati interes za prvo ili ponovno čitanje, a onda kroz njega djelomični zaborav nekad na daskama viđenog, te zadovoljstvo nanovo otkrivenog.

Jer put u svijet ovih drama popločan je replikama ispisanim istančanom literarnom senzibilnošću i posebnim osjetilom, kako za dramsku funkcionalnost, tako i oblikovanje govora dramskih osoba. Te replike nekad poetski ritmizirane, a nekad gotovo mucave, nastale su u dodiru govora i šutnje, a kao posljedica života lica koji je raspet pripadanjem racionalnom i iracionalnom, realnom i irealnom. Ova raspetost tvori, mogli bismo reći, gotovo opsesivnu autoričinu temu - temu iluzije kao osnovne životne vrijednosti koja se pojavljuje u sve četiri drame. U igri ova tema dobija scenski oblik kroz prožimanje realne i irealne razine. Nekad je vrijeme to koje omogućuje ovaj neobičan susret (*Posljednja karika*, *Giga i njezini*), a nekad prostor (preklapanje stanova u *Adagiu* ili preklapanje svijeta mrtvih i živih u *A tek se vjenčali*.) U tim scenskim oblikovanjima Lada Kaštelan pokazuje kazališni talent koji ne može a da ne izazove redateljski poriv za prenošenjem teksta na scenu. Fabulu pak Kaštelanova gradi jednostavno i scenaristički spretno. U sva četiri komada priča se pleće isključivo oko dva motiva - odnos muškarca i žene koji su se izgubili u fatalnom ljubavnom labirintu, te motiv obiteljskih odnosa, to jest odnos majke i kćeri. Navedeni motivi se u četiri drame kombiniraju kroz dva žanra - grotesku (*A tek se vjenčali*) i dramu (*Adagio* i *Giga*), te njihovu mješavinu u *Posljednoj karici*. No, bez obzira na žanr, humor se pojavljuje u svima kao ironični odraz problema koje žive junaci. Humor komade Lade Kaštelan čini protočnima i kazališno nemistificirajućima. Publika zato ulazi u svijet komada, pa u njemu leži i dio razloga uspješnosti kazališnih postavki.

Više nego opravdan je odabir ove spisateljice i njezinih originalnih komada kao početak jedne biblioteke izravno kazališnog naziva - "Prva čitaća proba". Jer knjiga *Četiri drame* je još jedna potvrda tragova koje je Lada Kaštelan do sada ostavila u hrvatskom kazalištu i dramu. Bez tih bi tragova hrvatska drama i kazalište bili siromašniji za jedno moderno promišljanje kazališta, autentični intimizam i duboku autorsku metaforu o čovjeku čija je sudbina zadata dvostrukim načinom postojanja - onim u iluziji i onim u stvarnosti.

LADA MARTINAC

Jedan okvir za zrcalo

Petar Brečić
Priredila: Mani Gotovac; Urednici knjige:
Gordana Ostović i Hrvoje Ivanković, Biblioteka
Hrvatski radio, knjiga 15, Zagreb 1997.

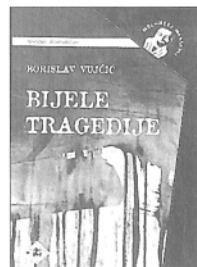
Ovo je prva knjiga Petra Brečića, objavljena posthumno, svega dva mjeseca poslije njegove smrti. Ona sabire njegove eseje o kazališnoj umjetnosti, otkrivajući autora kao pronicljivog kazališnog kritičara, čak štoviše, čovjeka koji misli kazalište i tim tekstovima inauguriira svoju filozofiju kazališta. Knjiga je podijeljena u tri poglavlja koja, svako za sebe, donose eseje koji su se po prirodi napisanog povezali u jednu tematsku cjelinu. Prvo poglavlje nosi naslov "Jedan okvir za zrcalo", a donosi eseje o kazališnom zastoru, pozornici, kositimima, svjetlu, kategoremama, nakazi, Gavellinoj kazališnoj razglednici i zrcalu.

Drugo poglavlje nosi naslov "Prijevodi dramskog autorstva" u kojem Brečić iznosi svoja razmišljanja o Euripidu i Sherbanu, o dvije režije Moliere, o Efrosu, Planchonu, Tartuffeu, o hrvatskim robinjama: Luciovoj, Carić-Borićinoj i paškoj te o mjestu pisca u predstavi *Hamleta* u *Mrduši*. U ovom poglavlju uz djelo Marina Držića vezani su eseji: Drama Držićeve pastorale, Uz Kunčeviću predstavu *Novele od Stanca*, Držićev *Arkulin* - dramaturške upute Ivici Kunčeviću i *Negromancija*. Tu su još okupljeni eseji o Krleži, Matkoviću, Ivšiću, Bakmazu, Kunčeviću, Vasiljeviću i drugi.

Posljednje poglavlje naslovljeno je znakovito: "Zavičaj, pismo" kao kratki zapis o grobu koji sabire identitet zajednice.

Većina tekstova u ovoj knjizi već je ranije tiskana u raznim publikacijama poput časopisa "Prolog", "Novi Prolog", "Tek", "Delo", "Odjek", "Scena" te u "Slobodnoj Dalmaciji". Neki tekstovi objavljeni su u kazališnim i programskim knjižicama, a jedini tekst koji je prvi put objavljen u ovoj knjizi jest "Držićev *Arkulin* - dramaturške upute Ivici Kunčeviću".

ŽELJKA TURČINOVIĆ

Bijele tragedije (četiri drame)

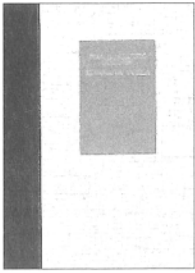
Borislav Vujčić
BIBLIOTEKA MANSIONI, hrvatski dramatičari

Knjiga drama *Bijele tragedije* sadrži četiri drame Borislava Vujčića (rođenog 1957.) nastalih od 1989. do 1996. Dok je drama *Kornjačino svlačenje* objavljena u *Quorumu* 1989., a *Hrvatski slavuj* izvedena u Dramskom kazalištu Gavella 1990., ostale dvije (*Boja slave* i *Asfodel*) su još neizvedene. Iako ne i nevrjednane. Naime, *Asfodel* je nagrađen

Nagradom za dramsko djelo "Marin Držić" Ministarstva RH za 1995. godinu, kada je Borislav Vujčić po treći put ovjenčan tom nejprestiznijom hrvatskom nagradom za dramsko djelo.

Doživljavajući zbilju kao trajno izazovnu, Borislav Vujčić je prelama kroz umjetnost, kroz ponekad bolno prepoznatljive komadiće stvarnosti - *Kornjačino svlačenje* inspirirano je sudbinom Osipa Mandeljštama, u *Hrvatskom slavuju* govori se o uvijek prešućivanom boravku Miroslava Krleže u ludnici za vrijeme NDH, a u *Boji slave* glavni junak podsjeća na Sudbinu Radeta Šerbedžije. Vujčićev izbor "komadića stvarnosti" koje prelama kroz svoje drame nije slučajna - odslikava one važne mehanizme koji određuju sudbinu pojedinca pri čemu likovi u njegovim dramama uvijek ponovno dokazuju da ljudi ne uče ništa iz povijesti nego "povijest reciklira sudbine u uzaludnoj samoobnovi". Tako odabrane povijesne epohe i likovi zapravo zrcale današnjicu, jer Borislav Vujčić snažno doživljava pisanje na ovim našim prostorima kao "etiku traga". Ovaj iznimno britki dramatičar opisat će svoje pisanje kao "bavljenje iscerenošću svijeta, njegovom zatrtom vedrinom i upropaštenim obzorjem", miješajući pritom crnu i bijelu (sve-boju i ne-boju) boju po svom vlastitom, originalnom receptu u najrazličitije kombinacije. Naslov knjige "Bijele tragedije" proizlazi "iz zaštitnog mota knjige, a koji je završni monolog u *Hrvatskom slavuju*", kaže autor.

SANJA NIKČEVIĆ

Izabrana djela

Ivan Kukuljević Sakcinski
priredio dr. Nikola Batušić, SPH, nakladnik:
Matica hrvatska, Zagreb 1997.

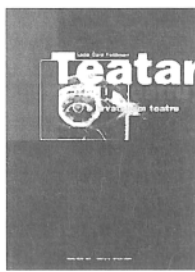
Knjiga donosi veliku preglednost cjelokupnog opusa Ivana Kukuljevića Sakcinskog, autora junačke igre *Juran i Sofija ili Turci kod Siska* (Beč 1836.-1837.), politički intoniranih *Slavjanki*, te retora prvog govora izrečenog u Hrvatskom saboru na hrvatskom jeziku (1843.). Nadalje, ona daje, već u samom predgovoru, iscrpne biografske podatke te smješta Sakcinskog u njegov realan kulturno-povijesni kontekst. S pravom je naglasak stavljen na značaj Sakcinskog kao dramatičara (osim već spomenute drame *Juran i Sofija* tu su i *Gusar*, *Poraz Mongolah*, *tragedija Poturica* ili pak igrokaz iz društvenog života *Ženit se il ne ženit se*). Ali sakupljač djela, dr. N. Batušić, ne zaboravlja lirski, novelistički, polihistorički i putopisni doprinos u razdoblju Ilirizma (uz bok Gaju i Demeteru) i njegov nedvojbenu značaj u nacionalnom kulturnom korpusu.

Izabrana djela

Dimitrije Demeter
priredio dr. Nikola Batušić, SPH, nakladnik:
Matica hrvatska, Zagreb 1997.

Izabrana djela istaknutog lirika, noveliste i dramatičara Dimitrija Demetera predstavljaju nezaobilazan korak u hrvatskoj kulturi. Autor epskog spjeva *Grobničko polje*, velike tragedije *Teuta*, libretist *Porina* i dr. Ujedno je i dao smjernice nacionalno-programatskom shvaćanju drame i kazališta svojim *Predgovorom* (u knjizi *Dramatička prokušenja-dio prvi* 1838.) koji nosi temeljne principe hrvatskog teatra i dramske književnosti do danas. Prvi je organizator i utemeljitelj glumačkih družina, artistski ravnatelj hrvatskog glumišta od 1838. do 1872. Njegovo je djelo, zahvaljujući sakupljaču dr. N. Batušiću prikazano na jednostavan i jasan način. Uz druge knjige izdanja SPH kvalitetan je vodič kroz književno stvaralaštvo 19. st. Knjiga je sveobuhvatna i pregledna i odgovara statusu autora.

Teatar u teatru u hrvatskom teatru

Lada Čale Feldman
nakladnik Naklada MD/Matica hrvatska,
Zagreb 1997.

Knjiga Lade Čale Feldman prvi je znanstveni rad u nas u kojem se, oslanjajući na vlastita istraživanja te s jakim uporištem u relevantnoj svjetskoj literaturi, cjelovito prikazuje problem teatra u teatru u hrvatskoj dramskoj književnosti. Uporište ovog fenomena auto-rica pronalazi u ritualnosti, folkloru, te tradiciji umjetničkog kazališta uopće. Naglasak je stavljen na shemu teatra u teatru u djelima niza dramatičara od Držića, Vojnovića, Krleže, Marinkovića sve do Brešana, Price, Šnajdera, Gavrana. Lada Čale Feldman autorica je još niza knjiga, naprimjer *Brešanov teatar* (1989.), te niza teatroloških rasprava objavljenih na hrvatskom i engleskom jeziku.

Rosalindin spol

Jan Kott
interpretacije: Marlowe, Shakespeare, Webster,
Buchner, Gautier; eseji, nakladnik: BIBLIOTEKA
itd, Znanje, Zagreb 1997.

Kako sam autor kaže: Shakespeareova općenitost progovara desecima jezika. Njegova je urojenost u povijest neupitna, interpretacije neizbrojive, pa je pitanje Jana Kotta o kakvom je i kojom dijalogu sa Shakespeareom danas riječ. *Rosalindin spol*, djelo nastalo na novijem razumijevanju Shakespearea - dihotomnost Rozalinde, jer ona je ujedno i Ganimed; Viola, ujedno Sebastijan, komedija spola ili naša suvremenost? Već je ova dvojba dovoljna da bi se probudio interes za knjigu eseja objavljenih tijekom osamdesetih, ujedno i za samog autora, književnog kritičara, publicistu i povijesničara književnosti Jana Kotta koji je slavu stekao zbirkom eseja *Ogledi o Shakespeareu* (1961.). U formi pripovijetke i pustolovnog romana Kott ovom knjigom pokušava pronaći smjernice suvremenog, univerzalnog pretraživanja Shakespearea. Knjigu je priredio i preveo s poljskog Dalibor Blažina.

Pacijent doktora Freuda/ Freud doktor paciense

Miro Gavran
dvojezično izdanje, nakladnik: Zemaljska
samouprava Hrvata u Mađarskoj, Pečuh/
Zagreb 1997.

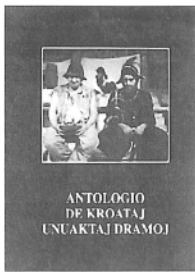
Miro Gavran, hrvatski književnik u mađarskom prijevodu. Hrvatska drama početkom svibnja 1997. godine od strane mađarskog redatelja Tamasa Balika postavljena dvostruko. Istovremeno su se zbile premijere kazališnog komada *Pacijent doktora Freuda* u Mađarskom narodnom kazalištu s glumcima Barkom Gyorguem (Freud), Istvanom Fillarom (Hitler), Anitom Fabian (Christine), te u Pečuškom hrvatskom kazalištu s gostujućim glumcima iz Zagreba i Osijeka Dragom Krčom (Freud), Darkom Milasom (Hitler) i Sandrom Lončarić (Christine). Tri mjeseca potom objavljeno je ovo dvojezično izdanje čiji mađarski prijevod potpisuje doc. Janja Prodan s Odsjeka za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta. Knjiga je zbir ukusno opremljenih stotinu stranica s fotografijama iz obje predstave, kritičkim osvrtima na dvostruku premijeru te iscrpnim podacima o autoru.

Hrvatsko lutkarstvo/Croatian puppetry

autori: Antonija Bogner-Šaban, Dalibor Foretić,
Livija Krofiin, Abdulah Seferović, nakladnik:
HRVATSKI CENTAR UNIMA/CROATIAN CENTER OF UNIMA, MEĐUNARODNI CENTAR ZA USLUGE U KULTURI/ INTERNATIONAL CULTURAL CENTRE, Zagreb 1997.

Knjiga je prva i zaslužena monografija hrvatskog lutkarstva, njegovih kazališta i festivala. Zahvaća povijest profesionalne lutkarske produkcije u Hrvatskoj od njenih početaka godine 1945. u Gradskom kazalištu lutaka u Splitu pa do danas postojeće mreže lutkarskih kazališta u Zagrebu, Zadru, Osijeku i Rijeci. Knjiga pokazuje kako je lutkarstvo u nas neodjeljivo od cjelokupnog dramskog stvaralaštva i produkcije te se izvan tog konteksta ne treba promatrati. Šteta što je ova knjiga prvi ovakav primjerak, što svjedoči o potrebi revitalizacije lutkarskog kazališta u nas kako bi lutkarstvo prestalo biti područje bavljenja nekolicine optimističnih zaljubljenika.

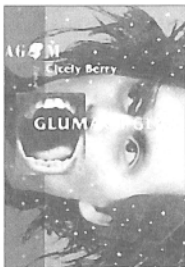

Antologija de kroataj unuaktaj dramoj/Antologija hrvatske jednočinke

nakladnik: KROATIA ESPERANTO -LIGO, Zagreb 1997.

Antologija hrvatske jednočinke u esperantskom prijevodu, primjer je prvi put u svijetu tiskanog pregleda jednočinki nacionalne književnosti.

Sastavljena je po izboru dr. Branka Hećimovića i obuhvaća razdoblje od Marina Držića do Mire Gavrana s naglaskom na autorima dvadesetog stoljeća kao što su Vojnović, Krleža, Šoljan... Antologija sadrži i opsežan uvod posvećen hrvatskoj dramskoj književnosti, povijesti kazališnih ustanova u hrvatskim gradovima te dodatak o sudjelovanju hrvatskih dramskih umjetnika na raznim svjetskim manifestacijama esperantista. Za prijevod je zaslužna grupa esperantista iz Hrvatske i nekih europskih zemalja. Tiskana je povodom obilježavanja pedesete obljetnice Esperantskog društva Bude Borjan i stote obljetnice Esperantskog teatra. Urednica antologije je Spomenka Štimenc, jedna od najznačajnijih esperantskih spisateljica u svijetu. Knjigu je, uz financijsku pomoć Ministarstva kulture, izdao Hrvatski savez za esperanto te je u cijelosti rezultat gotovo dvogodišnjega rada hrvatskih i europskih esperantista.

Glumac i glas

Cicely Berry
prijevod: Antonija Čutić, AGM, Glumišna knjižnica PROLOG suizdavač: Hrv. dr. kaz. kritičara i teatrologa, Zagreb, 1997.

Knjiga je prvi put objavljena 1973. u SAD, a dosad je doživjela deset izdanja. Cicely Berry, redateljica glasa (Voice Director) u Royal Shakespeare Company (RSC), u ovoj se knjizi bavi fenomenom glumčeva glasa i govora. Knjiga sadrži sažet i stručan prikaz autoričine metode učenja, oslobađanja i razvijanja glumčeva glasa; opisom niza vježbi autorica pokazuje postupak oslobađanja i pronalaženja samog sebe - tako nužnog svakom glumcu. Cicely Berry izdvaja kao bitnu svijest o fizičkom stvaranju riječi koja je važna za dobar govor i ističe kako glumac treba naučiti oslušivati vlastiti glas a da pritom čuje što se govori na sceni odnosno ono što mu govori drugi. Autorica zagovara prirodnost glumca sa svješću o emocionalnoj veličini lika kako bi odgovarali razmjerima teksta (i glumac i lik). Otkrića i teze koje autorica iznosi potkrijepljena su dugogodišnjim radom sa studentima glume, nastavnica u glumačkim školama, glumcima i redateljima u procesu pripremanja predstava. Ova knjiga ističe važnost rada na glumačkom glasu i govoru iz kojih proizlazi komunikacija kako glumca na sceni, tako i glumca samog sa sobom što je čvrsto vezano uz kazališnu pedagogiju i samim time najznačajnija kazališna ostvarenja.

Vlaho Stullić: **Kate Kapuralica**, Branko Lučić/D. L. Luce: **Katina Gvardijanka**, AGM, Glumišna knjižnica PROLOG, Zagreb, 1997.

Zajednički objavljene komedije *Kate Kapuralica* i *Katina Gvardijanka* doprinose su s jedne strane ponovnom buđenju zanimanja za Vlaho Stullića (prema Kambolu: istaknuti dubrovački "jakobin" i oduševljeni frankofil prijelaza osamnaestog u devetnaesto stoljeće, ujedno priređivač ovog djela) i Marka Foteza (naš poznati tetolog i ujedno priređivač ovog djela), dok su s druge strane smjernica za današnjeg istraživača, čitatelja i gledatelja, koji se

kako sam Fotez kaže "mora zapitati" otkud u, ono vrijeme perifernom, Dubrovniku "scensko djelo" posve različito od poznatih nam obrazaca dubrovačke dramatike. Radi se o tragikomičnosti nasuprot religioznim, moralističkim, pastoralnim motivima, "vulgarnosti" likova, fabule i jezika. Prema Fotezu ovo se djelo ničim ne uklapa u literarne šablone svoga vremena nego svjedoči o kompleksnosti literarnih stilova i izraza kroz povijest naše književnosti.

Mrtva priroda s pticom

Tomislav Bakarić
drama/proza nakladnik:AGM, Glumišna knjižnica PROLOG, Zagreb, 1997. 238. str.

Drame T. Bakarića sakupljene u ovoj knjizi nastajale su kroz razdoblje od 25 godina (1973-1994). Prve dvije drame (*Vrijeme buđenja*, 1973., *Rasap* 1971.) napisane su za radiofonsku izvedbu, a treća, *Whisky za Njegovu ekselenciju* (1994.),

pisana je za scensko izvođenje. Iako vremenski udaljene, imaju zajedničku tematiku, odnosno podtekstualno su vezane za društveno-politička zbivanja, od sloma Hrvatskog proljeća do Domovinskog rata. Popraćene su proznim tekstovima.

Vrijeme buđenja je drama nastala godinu dana poslije teksta *Tko si ti, Mirjana?* (1972.). Tematika im je zajednička, povezana s općim stanjem svijesti hrvatskog intelektualca, njegovim egzistencijalnim problemima, političkom nepodobnošću i strahovima koji se uvlače u njegov privatni, intimni život. Radio-drama *Rasap* je svojevrstan nastavak drame *Vrijeme buđenja*, samo glavni lik nije Velimir, nego Ivan Horvat s vrlo sličnim problemom koji ga dovodi do rasapa u svijesti. Prozni tekst koji prati ovu radio-dramu nastao je 1986.

Bakarić kroz likove radio-drama pokušava pokazati osjećaj nemoći tih likova i sebe sama unutar sustava koji je ugrožavao hrvatskog pojedinca, intelektualca i utjecao na sve sfere njegova života.

Kao protuteža intimistički obojenim radio-dramama javlja se 1994. drama *Whisky za ekselenciju* koja po odabiru likova i svojoj tematici ulazi u hrvatsko ratno pismo. Likovi u toj drami su Slobodan Milošević, Ratko Mladić, Jovan Rašković, Arkan, Milan Martić... stvarne, živuće osobe koje su sudjelovale u ratu protiv Hrvatske. Hrvati su ovdje epizodisti, a Lord Carrington prikriven je ironičnim odabirom imena Lord Fortinbras. Budući da se u drami pojavljuju živuće osobe kao dramski likovi (što je rijedak slučaj u svjetskoj dramatici), mogli bismo je protumačiti kao neku vrst dokumentarnog zapisa o vremenu ratnih zbivanja, sličica iz povijesti. Sve tri Bakarićeve drame govore o problemu hrvatskog čovjeka i zapis su koji svjedoči o nevoljama svojeg (i na neki način našeg) vremena. Predgovor i pogovor ovom izdanju napisao je Igor Mrduljaš.

Dramski vodič

Igor Mrduljaš
(od I. Vojnovića do M. Matišića); Hrvatski dramatičari 20. st., nakladnik: AGM, Glumišna knjižnica PROLOG, suizdavač: Hrv. dr. kaz. kritičara i teatrologa, Zagreb 1997.

Knjiga sadrži sve o odabranim hrvatskim dramatičarima 20. st. što podrazumijeva njihove životopise, popise drama s podacima o prvotisku i praiizvedbi, dramske sadržaje i kritike autora. I. Mrduljaš odlučio se za slijedeće dramatičare: Ivo Vojnović, Milan Begović, Milan Ogrizović, Josip Kosor, Janko Polić Kamov, Miroslav Feldman, Miroslav Krleža, Ulderiko Donadini, Josip Kulundžić, Drago Gervais, Ranko Marinković, Marijan Matković, Pero Budak, Mirko Božić, Radovan Ivšić, Fadil Hadžić, Antun Šoljan, Ivan Kušan, Ivo Brešan, Nedjeljko Fabio, Tomislav Bakarić, Ivan Bakmaz, Luko Paljetak, Tahir Mujičić, Boris

Senker, Nino Škrabe, Dubravko Jelačić Bužimski, Miro Gavran, Mate Matišić.

Dramski vodič je knjiga koja može poslužiti studentima u svrhu traženja nekih podataka o ovim piscima i njihovim djelima, kao informacija uz glavnu literaturu diplomantima i postdiplomantima a i drugima. Ali budući da se u njoj nalaze samo izabrani pisci, nije potpuni pregled ili bolje rečeno popis hrvatskih dramatičara 20.st.

Kazališne teorije

Marvin Carlson
(1. sv.1996., 2. i 3. sv.1997.),
izdavač: BIBLIOTEKA MANSIONI, svjetska
teatologija, Zagreb 1997.

Knjiga je prvi puta objavljena u SAD 1984. godine, a drugo izdanje je doživjela 1993. godine. U 22 poglavlja Marvin Carlson (profesor na uglednom njujorškom fakultetu CUNY) pokriva preko dvije tisuće godina staru povijest kazališne teorije u Europi i Americi. Započevši s Aristotelom i Grcima knjiga daje osnovne informacije i kritički komentar o kazališnim teorijama u Rimu, Srednjem vijeku i Renesansi.

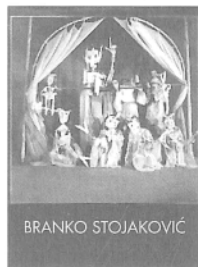
Carlson je obuhvatio i najznačajnija razdoblja pojedinih europskih zemalja koje su dominirale u pojedinom stoljeću (primjerice francusko sedamnaesto, englesko osamnaesto..), a završava s dvadesetim stoljećem gdje spominje sve značajnije teoretske pravce do naših dana (strukturalizam, semiotika, teorija recepcije, poststrukturalizam...).

Ova knjiga je iznimno vrijedan udžbenik koji američki studenti koriste već desetak godina, a njezina vrijednost nije samo u velikoj erudiciji autora nego i u tome što je "razumljivo pisan, koristan i čitljiv vodič bez kojeg je teško zamisliti bilo kakvo ozbiljnije bavljenje kazalištem".

Zbog načina pisanja i sveobuhvatnosti pregleda teme o kojoj kod nas ne postoji ta vrst ni prevedene ni napisane studije, ova bi knjiga imala status neophodnog udžbenika studentima komparativne književnosti, teatrologije, kao i Akademije dramske umjetnosti.

Zbog obima originala i materijalnih prilika u našoj zemlji, hrvatsko izdanje izašlo je u tri podjednako velika sveska, a svaki je za sebe obuhvatio jednu tematsku cjelinu: stari svijet i renesansa; građanske teorije; dvadeseto stoljeće.

Recenzenti knjige su dr. Miroslav Beker, dr. Nikola Batušić i dr. Boris Senker. Stručni supervizor je dr. Boris Senker, prevoditeljica prvog i drugog dijela Lara Holbling Matković, a prevoditelj trećeg Boris Senker i Ivana Brako-Senker.

BRANKO STOJAKOVIĆ

Antun Travirka/Abdulah Seferović
Nakladnici: Kazalište lutaka Zadar i FORUM,
Zadar, 1997.

"Branko Stojaković bez svake je sumnje u velikoj mjeri označio jedno značajno razdoblje hrvatskog lutkarstva. Njegov je opus toliko obiman da se perimetri ni danas, pet godina nakon njegovog fizičkog odlaska, ne mogu u potpunosti sagledati."

Tim riječima započinje Antun Travirka uvod u monografiju Branka Stojakovića, svojevrsni *homage* umjetniku čije je ime bilo sinonim za zadarsko Kazalište lutaka. Monografija sadrži podatke o životu i radu Branka Stojakovića, kronološki razvrstane u nekovrsnu enciklopediju jednog impresivnog umjetničkog opusa i popraćene fotografijama lutkarskih predstava kojima je, kao scenograf i oblikovatelj lutaka, obilježio lutkarstvo učinivši ga atraktivnim vizualnim medijem novog kazališnog izraza.

OSIJEK I SLAVONIJA - HRVATSKA DRAMSKA KNJIŽEVNOST I KAZALIŠTE; KRLEŽINI DANI U OSIJEKU 1996. ; priredili Branko Hećimović i Boris Senker; nakladnik Osijek: HNK; Pedagoški fakultet; Zagreb: HAZU, Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta,1997. ; 336 str.

PAŠKA ROBINJA: HRVATSKA PUČKA DRAMA / priredio Ivo Palčić; fotografije: Enes Midžić, Ante Škoda, Ivo Palčić; nakladnik Novalja: Novapress,1997., 86 str.

CAR NERON : TRAGEDIJA U PET ČINOVA / Marko Stevanović ; nakladnik: Varaždinske toplice: Tonimir, 1997. , 168 str.

GOLUBICA / Zdravko Gracin ; nakladnik : Zagreb : T.E.S. , 1997. , 196 str.

KOMEDIJE / Fran Hrčić; nakladnik: Samobor: Matica hrvatska, ogranak, 1997., 265 str.

GOSPODA GLEMBAJEVI / Miroslav Krleža; predgovor: Branko Hećimović; nakladnik: Zagreb: Sysprint , 1997., 100 str.

POŽAR STRASTI; PRIPOVIJESTI / Josip Kosor; priredio Ivica Matičević; nakladnik Vinkovci, Riječ, 1997., 176 str.

POSILJE HAMLETA : HAMLET AFTERMATH / Luko Paljetak; nakladnik Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1997., 173 str.

REFERAT O IVANU KUKULJEVIĆU SAKCINSKOM: (drama) / Barica Pahić nakladnik Varaždin: Varaždinsko književno društvo, 1997., 73 str.

SIN DOMOVINE: ŽIVOTNA DRAMA EUGENA KVATERNIKA: U 15 SLIKA S EPILOGOM / August Cesarec ; nakladnik Zagreb: Dom i svijet, 1997., 169 str.

TONKINA JEDINA LJUBAV; SIN DOMOVINE: ŽIVOTNA DRAMA EUGENA KVATERNIKA / August Cesarec; priredio Vinko Brešić; izdavač: Zagreb: Divič, 1997., 303 str.

RASTAVA / Jozo Vrkić; nakladnik: Zagreb: Glagol, 1997., 211 str.

TONKINA JEDINA LJUBAV; SIN DOMOVINE / August Cesarec ; priredila Helena Sablić; izdavač: Vinkovci: Riječ, 1997., 224 str.

IZABRANA DJELA / Ksaver Šandor Gjalski; priredila Jadranka Brnčić; nakladnik: Vinkovci: Riječ, 1997., 272 str.

AMERIČKO GERILSKO KAZALIŠTE / priredio i preveo Vinko Grubišić; nakladnik Zagreb: Naro naklada; Opuzen: Neretvanska riznica umjetnika i inih vrijednosti, 1997., 145 str.

LUTKOBUSOVIH 15 GODINA / Livija Kroflin; Zagreb: nakladnik Međunarodni centar za usluge u kulturi, 1997., 41 str.

30 GODINA PIF-a / 30 YEARS OF PIF / urednica Livija Kroflin; prijevod na engleski Nina H. Kay - Antoljak; nakladnik: Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi, 1997., 186 str.